

KASZINÓK AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIÁBAN*

Casinos in the Austro-Hungarian Monarchy

It is known from the press of the time that the first casino for army officers was opened ceremoniously in Budapest on 15th December (Sunday), 1861, in Károly Barracks (Invalids House). The director of the casino was Major General Frigyes Kochmeister. The institution was set up in order to provide officers an opportunity for social gatherings, for free exchange of views, and for decent amusement, and also to strengthen comradely spirit. The casino served these goals successfully for almost four decades.

All officers of the garrison were members of the casino, independently of the fact whether they belonged to the joint army or the Hungarian royal army. Chaplains and clerks were also members. During its thirty-eight years, the casino earned its deserved rank by hosting numerous events, lectures, balls and concerts; not only among soldiers but in civilian society, too. As a result, the new facility could have been built up in Váci Street by the turn of the century, and the representative building was able to serve the cause of culture and good-fellowship even more befittingly than before. The illustrious venue opened for the public on 18th November, 1899, and – apart from the period of the Hungarian Soviet Republic in 1919 – served as the most elegant meeting place for army officers for 45 years.

Ferenc Papp colonel, PhD student, Ministry of Defence Public Relations and War Graves Office, head of the Public Relations office. Research area: history of the National Officers' Casino between the two world wars. E-mail: papp.ferenc@hm.gov.hu

Keywords: officers' casino, comradely spirit, culture, charter

A hadseregek művelődési és a társas-közösségi formáinak kialakulásához nagymértékben hozzájárult a tiszti kaszinók rendszerének kiépítése a XIX. század elején. A tiszti kaszinók hálózata elsőként Poroszországban alakult ki. Mivel a porosz tisztek fizetése rendkívül alacsony volt, ezredparancsnokuk levont belőle bizonyos összeget, hogy naponta legalább egy tál meleg ételt elfogyaszthassanak közösen, mert sokszor kenyérré is alig jutott volna. Később, „amikor a porosz sereg legyőzte a franciákat és hazavitte az öt milliárd aranyfrankos hadisarcot, az étkezőtermeket kulturáltan berendezték, és ekkortól szőnyegek, illetve könyves szekrények is kerültek azokba. Mivel más hadseregek katonáira is jellemző volt a szerény anyagi helyzet, kezdetben ezt a módszert hasonló céllal átvette pl. a Monarchia hadserege is”.¹

* Ez úton mondok köszönetet a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum munkatársainak, elsősorban is Kiss Gábor és Lenkefi Ferenc levéltárosoknak, valamint Pollmann Ferenc történésznek kutatásaim során nyújtott segítségéért.

¹ *Hajdu* 15–27. o.

Az Osztrák–Magyar Monarchia tisztii kaszinói a XIX. században

A Monarchia katonai kaszinóiról és azok XIX. századi működéséről *A mi hadseregünk. Az Osztrák–Magyar Monarchia népei fegyverben és zászlók alatt* című, 1889-ben megjelent könyvben olvashatunk részletesebben. A Danczer Alfonz által szerkesztett mű szerzői szólnak a tisztii ebédéről, a katonai tudományos egyesületek, valamint a katonai kaszinók működéséről és jelentőségéről.

A társas együttélést szabályozandó és a bajtársiasság megszilárdítása céljából a csapattesteknél szolgáló tisztiek részére létrehozták és fokozatosan bevezették az ún. tisztii közös étkezések rendszerét, a tisztii ebédet. Ebben elévülhetetlen érdemei voltak Rudolf trónörökös főhercegnek, aki a 36. gyalogezred parancsnokaként Prágában 1878-tól személyesen elnökölt a tisztii ebédéknél. A pozitív példát követve vált elfogadottá és fontossá a tisztiek körében a közös étkezés intézménye. Az ehhez szükséges helyiséget a hadügyi kincstár biztosította, és a hadügyminisztérium pótlékok kiutalásával segítette azok működését. A császári magánpénztárból érkezett támogatásokkal pedig megeremelték annak lehetőségét, hogy igényes berendezési és felszerelési tárgyakat tudjanak beszerezni. Nem a fényűzés, sokkal inkább a szívélyes légkör, az otthonosság és a fesztelen modor, nem utolsó sorban pedig a mérsékelt ár volt az, ami idecsábította a tisztieket. Ez volt az a hely, ahol nem számított annyira a rang és a kor különbsége. Ennek ellenére az idősebb tisztiek gondot fordítottak arra, hogy a fiatalabb társaik megtanulják a társas érintkezés szabályait, a helyes vitakultúrát, az illem, továbbá az etikett szabályait. A közös étkezés a nevelés egyik színtere is lett. „Ez által lehetségessé vált, hogy ama látszólag lényegtelen körülmény, hogy a tisztikar, a helyett, hogy ebédjét szerteséjjelel apróbb csoportokban költené el, együtt étkezik, a testi egészség, a jó gazdálkodás, a nemes erkölcs és katonai közszellemnek hatásos eszköze lett.”²

A tisztiek körében hosszú időn keresztül számos vitát gerjesztett annak eldöntése, hogy szükség-e a parancsnoknak tudományos műveltségre, vagy a nélkül is boldogul. Elegendő-e a kemény jellem, a határozottság és a bátor példamutatás az eredményes vezetéshez? A szerencsétlenségekbe torkolló történelmi példák azonban egyértelműen azt támasztották alá, hogy a tehetség, ha nincs mögötte tudományos ismeret, megfelelő szakmai és általános műveltség, önmagában nem elég. Ezt a tényt egy idő után a hadseregek vezetői is kénytelenek voltak elfogadni, s a szélsőségbe hajló vélemények elcsitulása és a hullámozó nézetek kiegyenlítődése után általánosan elfogadottá vált a „képzett tehetség” fontossága. „A tehetetlenség tanulmány által nem pótolható; a tehetség azonban tudományos behatás által tökéletesíthető, kiművelhető; és a katonai tudomány a tisztre nézve azért szükséges és az által hasznos, mert katonai tehetségeit fokozza.”³ Ezen nézetek elfogadásának egyértelmű bizonyítéka, hogy 1869 és 1875 között számos katonai tudományos egyesület jött létre. Az egyesületek áldásos működésének köszönhetően néhány év alatt több tudományos igényrel megszerkesztett harcászati, előléptetési és oktatói szabályzat született. Ilyen jellegű egyesületek ettől kezdve minden nagyobb helyőrségben – ahol több csapattest és magasabb parancsnokság volt elhelyezve – léteztek. Mintául a Bécsben működő egyesü-

² Danczer 1889. 120–125. o.

³ Uo. 127. o.

let szolgált, melynek tevékenységéről 1871-től az *Organ der militärwissenschaftlichen Vereine* (A katonai tudományos egyesület orgánuma) közölt publikációkat, a hadseregben tartott előadási anyagokat adott ki, befolyásolta az egyesületi könyvtárak könyvgyarapítási metódusát és a művek beszerzését. Az *Organ* magyarországi megfelelőjének tekinthető a Ludovika Akadémia tanárai által szerkesztett *Ludovika Akadémia Közlönye*. Az állam évenként 40 000 forinttal támogatta az egyesületek működését, sőt, ahol kellett, helyiséget is biztosított ehhez. A tagok, vagyis a helyőrség valamennyi tisztje és számos tisztviselője arányosan megállapított tagdíjat fizettek, amiért cserébe valamennyi szolgáltatást, könyvtárat, folyóiratokat ingyenesen vehették igénybe, látogathatták az előadásokat. 1887-től – mint az önképzés hathatós eszköze – minden csapattestnél működött egy-egy csapatkönyvtár, amelynek gyarapítását a tisztikar hozzájárulásán kívül a honvédelmi tárca is segítette.⁴

Amíg a tisztí ebédek csak egy csapattest tisztjeire, a katonai tudományos egyletek pedig több csapattestre és jóval szélesebb látogatói körre terjedtek ki, addig a tisztí kaszinók a társas összejövetelek központjai voltak, és a társadalmi élet fejlesztését szolgálták. A kaszinóban a tábornokok, fegyvernemi tiszték, hadbírák, katonaoorvosok, katonai tisztviselők – függetlenül attól, hogy „tettleges” vagy tartalékos állománybeliek, akár a honvédségből, a szolgálaton kívüli viszonyból vagy a nyugállományból valók voltak –, együtt, felszabadultan, feszélyezetéstől mentesen szórakozhattak és érintkezettek egymással. A kaszinók elsődleges célja az volt, hogy bennük a tiszték – és némely estéken a családjaik is – a társas összejövetelek, játékok és egyéb szórakozások alkalmával kellemes, barátságos otthonra találhassanak. Ezen cél, valamint a katonai közszellem fejlesztése szükségessé tette, hogy a kaszinónak lehetőleg számos tagja legyen, és hogy a tagok az intézményt minél gyakrabban látogassák. Ez az oka annak, hogy a tisztí kaszinóba nem csak a helyőrség összes „tettleges” havidíjasa, hanem minden nem tényleges honvédtiszt is – a XII. és ennél magasabb rangosztályokból – rendes tagként felvehető volt. „Míg a tisztí ebédek intézménye és a katonai tudományos egyesületek csak 1868. után keletkeztek, addig a tisztí kaszinók már a hadsereg régebbi intézményei közé sorolhatók; sőt a veronai és mainzi osztrák tisztí kaszinók annak idején igen tekintélyes társadalmi jelentőséggel bírtak.”⁵ Ráadásul a tisztikar körében is nagy népszerűségnek örvendtek a kaszinó által szervezett különféle programok, főként a műsorral egybekötött táncestélyek, kirándulások, amelyek mindig érdekes és színvonalas társadalmi eseményeknek számítottak.

Szinte valamennyi nagyobb helyőrségben volt tisztí kaszinó. A kisebb állomásokon többnyire a tisztí ebéd volt egyúttal a társadalmi érintkezés helyszíne is, ugyanis általában az ebédlő mellett egy elválasztott helyiséget olvasó- és játszóteremnek rendeztek be. Gyakran előfordult az is, hogy a tisztí kaszinó – helyileg és igazgatás tekintetében – egyesült a helyőrség katonai tudományos egyesületével, mint például Bécsben és Budapesten.

Bécsben a Katonai Tudományos és Kaszinó Egyesület (Militärwissenschaftlicher und Casino-Verein) az Osztrák–magyar Bank gyönyörű palotájában kapott elhelyezést, ahol a helyiségek használatáért évenként 22 000 forint bérleti díjat kellett fizetni. A remekül berendezett, minden igényt kielégítő termeken, helyiségeken túl a kaszinó két könyvtárral is rendelkezett. Az egyik volt az egyesület tudományos könyvtára, amely magában foglal-

⁴ Danczer 1889. 129. o.

⁵ Uo. 130. o.

ta az egykori veronai osztrák tiszti kaszinó teljes gyűjteményét, amely 1888 őszén 8 000 műből és 15 000 kötetből állt. A másik könyvtár a kaszinó szépirodalmi könyvtára volt, melynek 9 500 kötete 4 300 művet foglalt magában. A bécsi és budapesti tiszti kaszinókat – főleg télen – sokan látogatták, nemcsak a tagok, hanem a polgári körök előkelőségei is. A novembertől márciusig tartó téli szezonban hetente tartottak katonai tudományos előadásokat. A nagy látogatottságnak örvendő rendezvényeken általában megjelent az uralkodóház valamelyik főhercege is, ugyanis valamennyi cs. és kir. főherceg tagja volt a katonai tudományos egyesületnek. Az előadások és a hadijátékok gyakori látogatója volt a hadsereg főfelügyelője, Albrecht főherceg, és a különösen fontosnak ítélt eseményeken a trónörökös, Rudolf főherceg is megjelent.⁶

Hadijátékot heti két alkalommal vezettek le a kaszinóban, amelyeken általában csak a vezérkari tisztek gyakoroltak, mivel a csapattisztek hadijátékukat a laktanyáikban bonyolították. Havonta egyszer koncertet, irodalmi estet is szerveztek, amelyekre a fővárosi színpadok és hangversenyek kiváló művészeit hívták közreműködőnek. A főhercegeken kívül olykor maga a császár is kitüntette jelenlétével a fontosabb estélyeket. A látogatói kör kiválasztásáért, szűréséért, vagyis hogy csak előkelő egyének léphessenek a kaszinóba, a szórakozási bizottság volt a felelős. A protokolláris jellegű rendezvényeken túl a bajtársiasság jegyében a különböző hatóságok, csapatok, intézetek és karok tisztjei és tisztviselői rendszeresen szerveztek társas estélyeket, amelyeken katonazenekar közreműködött, és amelyeken a családtagok is megjelenhettek.⁷

Az első tiszti kaszinók létrejötte Magyarországon

Magyarországon feltételezhetően az első tiszti kaszinók az 1850-es évek végén jöhettek létre. Egy 1859-ből származó híradásból⁸ azt feltételezhetjük, hogy Aradon ekkor már működött tiszti kaszinó. A *Budapest Lexikon*ban a következő rövid megjegyzés olvasható a tiszti kaszinó címszónál: „1861-ben alakult a rokkantak házában. Tagjai csak hivatásos katonatisztek lehettek. Célja: a katonai és társadalmi műveltség fejlesztése, a hazafias és közösségi szellem ébren tartása.”⁹ Ennek alapján – bár semmiféle hivatkozást nem találunk – kijelenthetjük, hogy Budapesten az első tiszti kaszinó létrejötte az 1861-es esztendőre datálható, a Károly-kaszárnyában kapott elhelyezést. Ezt a feltételezést kutatásaim is alátámasztják. A *Sürgöny* című, korabeli közlönynek is számító lap ugyanis közölt egy nagyon rövid beszámolót a decemberi avatási ünnepségről, s bécsi levéltárban is sikerült rábukkanni az alapítással, illetve annak kezdeményezésével kapcsolatos eredeti dokumentumokra.¹⁰

Az alapítással kapcsolatos első jelentés a budai Főhadparancsnokságon született 1861. szeptember 16-án. Ebben Coronini¹¹ tábornagy főhadparancsnok, a bécsi Hadügyminisztériumnak, Degenfeld-Schonburg tábornagy, hadügyminiszternek írott leve-

⁶ *Danczer* 1889. 131–132. o.

⁷ Uo. 133–134. o.

⁸ *Eöry Gabriella* kaszinókutató szíves közlése, valamint az Árkádiában publikált *Pesti Casino*, Nemzeti Casino és a kaszinómozgalom című cikke alapján. Történelem oktatási portál, Cikkek, tanulmányok. 8. szám. http://arkadia.pt.ehu/tortenelem/cikkek/eory_casino (A letöltés ideje: 2014. június 1.)

⁹ *Budapest Lexikon*. Szerk. *Bernát Györg – Berza László*. Budapest. 1973. 1184. o.

¹⁰ *Sürgöny*, első évi folyam, 1861. dec. 17. No. 289. 1. o.

leben – politikai és társadalmi szükségszerűsége hivatkozva – Pest-Buda helyőrségben egy tisztí kaszinó létrehozását indítványozza, és ehhez jóváhagyást kér. Részletezi ennek társadalmi és szolgálati hasznosságát, valamint előnyeit, egyúttal beszámol az általa felállított bizottság véleményéről, ami tanúsítja a helyőrség tisztikarának feltétlen támogatását. Utóbbi kötelezi magát arra, hogy a fenntartáshoz szükséges kiadásokhoz havonta hozzájárul. A jelentésben a főhadparancsnok kitér arra, hogy szerinte a helyszín az Invalidus palota két tisztí lakásának és a felhagyott lizstraktár egyik helyiségének az igénybevételevel biztosítható lenne. Az átalakítási költségek kb. 7500, a világítás (gázcsövek, csillárok) biztosítása 1300, a berendezési tárgyak (bútorok, biliárdasztal) beszerzése mintegy 2200 forintot tenne ki. Utóbbi két tételt a tisztikar havi részletekben törlesztené. Mindezt, s az átalakítás költségeit a következő évi építési költségvetés terhére lehetne biztosítani.¹²

A bécsi Hadügyminisztérium négy nap múlva rekordgyorsasággal válaszol, és a 2096. számú jelentésre utalva egyetért az előterjesztéssel, miszerint a kaszinó létrehozásának vázolt módja és költségvonzatai így kímélnék a kincstárat. Kéri ezért a felterjesztőt, hogy a részletes összköltségvetést dolgoztassa ki a műszaki igazgatósággal, és végleges engedélyezésre nyújtsa be.¹³

Coronini tábornagy, főhadparancsnok október 26-án gróf Degenfeld-Schonburg tábornagy, hadügyminiszternek, a C. K. 4626. sz. leiratra jelenti, hogy a tisztí kaszinó céljára igénybe veendő két tisztí lakás más tisztí szállások méltányos korlátozásával az Invalidus palotában rendelkezésre áll, így e részről a kincstárat nem terhelik költségek. Az összköltségekre kitérve megállapítja, hogy a műszaki igazgatóság által az átalakításra kiszámított 10 864 forint 65 krajcár, továbbá a kaszinóbizottság által a berendezésre közölt 7100 forint költségtervezetek közül utóbbit a műszaki igazgatóság felülvizsgálatát követően 5880 forintra mérsékeltek. A végösszeg így a becslések korrekciójával 16 744 forint lenne. A jelentéstevő – tekintettel az őszi évszak előrehaladott állapotára – várja az engedélyt, hogy a meglehetősen jó ütemben előkészített munkálatokat folytathassák.¹⁴

A Bécsből várt válasz november 8-án érkezik, amelyben a Hadügyminisztérium jóváhagyja a felterjesztett költségvetést, és meghatározza, hogy erről értesíteni kell a budai Műszaki igazgatóságot. Újabb fontos kérdésként vetődik fel a nélkülözhetetlen vendéglős bérleti díjának – a berendezési kiadásokkal összefüggő – megállapítása, ugyanis ezáltal jelentősen tovább lehet csökkenteni a kincstár terheit. A hadügyminiszter kifejezi azon

¹¹ Coronini János gróf, osztrák tábornagy, Magyarország hadi parancsnoka, született Görzben 1794. november 16-án, meghalt u.o. 1880. július 26-án. Mint hidásztiszt 1814-ben a francia háborúban Olaszországban szolgált és 1824-ben a modenai seregbe lépett át. Onnét visszatérve 1836-ban Ferenc József főhercegnek, mostani uralkodónknak lett második nevelője. Az 1848. évi olasz háborúban ismét aktívan vett részt, midőn a Tirolda átvezető szorosok őrizete volt reá bízva. A béke után hadi s polgári kormányzója lett az újonnan alakított, szerb vajdaságnak és a bánságnak. A nagy keleti háború idején fontos szerepre volt hivatva: ő volt a török határon felállított figyelő hadtest parancsnoka, és annak élén megszállotta a dunai fejedelemségeket, melyekből azonban a párizsi béke után, 1856-ban ki kellett vonulnia. Mint tábornagy 1859–66-ban horvát bán volt, s onnét 1860 végén Pestre jött hadi parancsnoknak. Az ő idejébe esik az 1861. Országgyűlés, melynek feloszlásával ő volt megbízva; a nagy katonai adóvégrehajtás s a provizórium. 1865-ben felmentetett s azóta nyugalomba lépve élt birtokán. <http://www.kislexikon.hu/coronini-cronber.html> (Az utolsó letöltés: 2010. május 3.)

¹² Kriegsarchiv (KA) Kriegsministerium (KM) Centralkanzlei 4089. Hadtörténelmi Levéltár (HL) General Commando Präs. No. 2096.

¹³ KA KM 1861. Centralkanzlei No. 4089.

¹⁴ KA KM 1861. Centralkanzlei No. 4626. (HL General Commando Präs. No. 2384.)

elvárását is, hogy a kaszinót a katonai hivatalnokok és a katonasággal kapcsolatban álló felek a tisztekkel megegyező feltételek mellett használhassák.¹⁵

A főhadparancsnok a november 13-án kelt válaszában tájékoztatta a hadügyminisztert arról, hogy a kaszinó szabályzata értelmében a tisztekhez hasonlóan katonai hivatalnokok és a katonasággal kapcsolatban álló személyek részvételét is ugyanazon feltételekkel biztosítják. A vendéglőst a gazdaságosság feltételeinek szem előtt tartásával fogják megbízni. Utalt arra, hogy a rendkívüli drágaság ellenére a kaszinó hozzásegíti tagjait az előnyösebb életfeltételek biztosításához, továbbá fő céljához, a társasági kapcsolatok építésének elősegítéséhez. Ezért kérte az előljárót, hogy már eddig is bizonyított pártfogásából tekintsen el a fogadás bérleti díjától. (Ugyanis a berendezés egy részét bizonyára saját erőből fogja megoldani).¹⁶

Coronini tábornagy alaposágát igazolja, hogy az első kérvény megfogalmazása és elindítása előtt kikérte az érintett alakulatok kaszinóalapítással kapcsolatos véleményét. Ennek eredményeként a levél mellékleteként pártoló nyilatkozatokat is csatolt, amelyet a helyőrség alábbi alakulatai nyújtottak be:¹⁷

- Cs. kir. tengerészeti állomásparancsnokság;
- Cs. kir. 12. (br. Vernier altbgy.) tüzérezred;
- Cs. kir. 9. (gr. Hartmann-Klarstein tábornagy) gyalogezred;
- Cs. kir. 15. (Adolph von Nassau herceg) sorogyalogezred 1. táborig zászlóaljja;
- Cs. kir. 77. (Carl Salvator Toscana főherceg) sorogyalogezred;
- Cs. kir. 41. (br. Kellner von Köllenstein altbgy.) sorogyalogezred;
- Cs. kir. 32. (Franz Ferdinand d'Este főherceg) gyalogezred;
- Cs. kir. 8. (Ferdinand Maximilian főherceg) ulánusezred 2. tűzőrosztaga;
- Cs. kir. 10. egészségügyi század;
- Cs. kir. 12. (br. Ramming von Riedkirchen tábornagy) gyalogezred 2. táborig zászlóaljja;
- Cs. kir. 10. (Max Josef d' Este főherceg) tüzérezred;
- Cs. kir. magyarországi szekerészeti parancsnokság.

A budapesti Tiszti Kaszinó működése az 1860–1870-es években

Ennek a nagyarányú támogatottságnak és/vagy a tábornagy tekintélyének és érdekvénesítő képességének köszönhetően három hónap alatt létrehozták a helyőrség első tiszti kaszinóját. A *Sürgöny* nevű folyóirat december 17-ei számában a következőket olvashatjuk a kaszinó megnyitásáról:

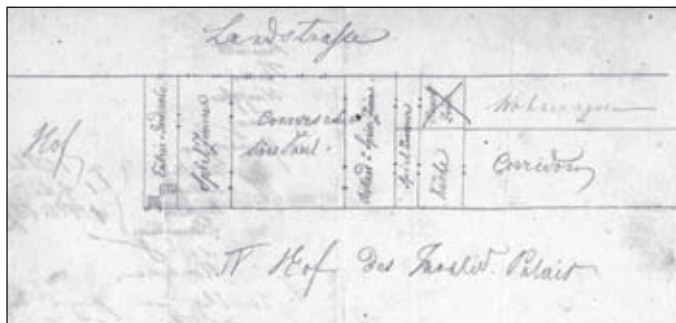
„A tiszti casino, mely Ő Felségének bőkezűségéből a legfényesebben felszereltetett, (a rokkantak házában országút felől) vasárnap este nyitott meg, gróf Coronini tábornagy ő excelja, (sic!) a magas tábornoki kar és számos törzs- és főtisztek jelenlétében. A helyiségek egy tágas táncterem (sic!) (mely még nincs egészen bebútorozva) étterem, billiárdcsarnok, olvasó-terem és több kártyázó szoba.”¹⁸

¹⁵ KA KM 1861. Centralkanzlei No. 4626.

¹⁶ HL General Commando 1861. Präs. ad No. 2685, KA KM 1861. Centralkanzlei No. 4899.

¹⁷ HL General Commando 1861. Präs. No. 2096.

¹⁸ *Sürgöny*, 1861. december 17. No. 289. 1. o.

A kaszinó alaprajzáról csupán egy ceruzával készített tervezet lelhető fel, melyből látható, hogy mindössze öt közösségi helyiségből állt, és alapterülete sem volt túl nagy. Ennek ellenére hatalmas pozitívuma, hogy létrehozták, kialakították és megkezdhetette áldásos tevékenységét.

A kaszinó hat fejezetből és 33 §-ból álló működési szabályzatának első változata 1861. szeptember 29-én készült el.¹⁹ Talán a kapkodás vagy a sietség eredményezte, vagy csak egyszerűen a gyakorlati tapasztalatokat figyelembe véve korrigáltak, de egy év múlva, 1862. április 21-én – felsőbb utasításra – több módosítást is végre kellett hajtani az alapszabályok bizonyos fejezeteiben.²⁰

„Kochmeister vezérőrnagy, a kaszinó igazgatója az alábbiak szerint küldi meg a közgyűlésen hozott módosítási javaslatokat Coronini tábornagynak, budai főhadparancsnok részére...

a 7. §. 2. pontjához – a helyőrségi karmesternek nem minden időben megengedett a belépés a kaszinóba, csak engedéllyel, vagy táncrendezvények, estélyek és bálók alkalmával...

a 7. §. 4. pontjához – nem szükséges hangsúlyozni, hogy bármely tag hitvesének bármikor szabad a belépés, mert ellenérzéseket szülhet, s amúgy is magától értetődőnek kell venni...

a 10. §. 4. pontjához – módosító javaslatok a kaszinó intézőbizottsága összetételével kapcsolatban. A hatékonyság érdekében a létszám csökkentését indítványozza 18 főről 6-8 főre. Ehhez szükséges közgyűlés választási rendszerének módosítása is...

a 29. §-hoz indítványozza a tagsági díjak igazságosabb differenciálását, melynél figyelembe kell venni az aktív és nyugállományú tagok járandóságai közötti különbségeket, utóbbiak rovására. ...

a 32. §-hoz – a tagok jogai és kötelességei fejezetben kategorikus fogalmazást kíván, hiszen véleménye szerint a szabályzat törvénynek tekintendő, főleg a fegyelmi ügyekben.”²¹

Az 1860-as évekből véglegesen elfogadott és aláírt alapszabályt sajnos nem őriznek a levéltárak. Az első szabályzat 1877-ből származik, amit a Hadtörténelmi Levéltárban sikerült megtalálni. A hat fejezetből és 36 paragrafusból álló alapszabály részletesen sza-

¹⁹ HL General Commando 1861. Präs. No. 2096.

²⁰ HL General Commando 1862. Präs. No. 575.

²¹ HL General Commando 1862. Präs. No. 575.

bályozza a kaszinói élet valamennyi területét. Az első változat 1877. március 20-án készült el. A végleges felterjesztést május 18-án írta alá a budapesti magyar királyi honvéd állomásparancsnokság és küldte meg a magyar királyi honvéd főparancsnokságnak. Ezzel párhuzamosan a honvédelmi miniszter is megkapta az alapszabály öt példányát.²²

A Kaszinó alapításának céljaként fogalmazták meg, hogy a kaszinónak a budapesti Helyőrség valamennyi csapatának és fegyvernemének tisztjei számára lehetőséget kell nyújtania a szellemi kapcsolattartásra és társas összejöveteleken való részvételre, ezáltal is biztosítva a bajtársi viszony erősítését, valamint a közösségi szellem elősegítését. E cél elérésének legfontosabb eszközeiként szolgáltak a könyvtár és a társas összejövetelek.

A kaszinó alapterülete és helyiségeinek száma az 1861. évi alapítás óta eltelt 15 év alatt jelentősen növekedett. Az átdolgozott alapszabályból tudjuk, hogy 1877-re a két feljárón túl az alábbi helyiségekkel rendelkezett a kaszinó:

- 1 nagyterem, 10 ablakos;
- 1 biliárd terem, 4 ablakos;
- 4 nagyobb szoba, 2-2 ablakos;
- 10 kisebb szoba, 1-1 ablakkal;
- 1 konyha, 3 ablakos; továbbá kamra, előszoba, pince, fűskamra.

Vagyis a kezdeti öt közösségi helyiségből álló kaszinó ekkorra tizenhét helyiségesre „terebélyesedett”. Ez nyilvánvalóan azt is jelentheti, hogy a kaszinó nagyságát a látogatói létszámhoz és igényekhez igyekeztek alakítani.

Szembeötlő, hogy a természetes megvilágítás fontosságát érzékeltető ablakszámok akkor még elmaradhatatlan kiegészítő adatnak számítottak, és minden közösségi helyiség mellett feltüntették azokat. Sajnos, ezekből az adatokból nem derül ki az oly fontosnak tartott és kiemelt figyelmet érdemlő könyvtár helyiségeinek száma, illetve nagysága, sőt a kaszinó befogadó képessége sem.

A tagság vonatkozásában nem lehetett ellenvetés. Kaszinótag volt a helyőrség teljes tisztikara, tartozzon akár a közös hadsereghez, akár a magyar királyi honvédség állományába. Tagok voltak továbbá a tábori lelkészek és hivatalnokok is, amennyiben szintén tagságot vállaltak a Hadtudományi Egyesületben.

A belépésre vonatkozóan egyéni döntést csak a tartalékos tisztiek, a nyugalmazott és szabadságolt tisztiek, a császári és királyi közös hadsereg, valamint a két birodalmi rész honvédsége, illetve az Országos Vadászok szolgálaton kívüli tisztjei, továbbá valamennyi nyugalmazott tábori lelkész és hivatalnok hozhattak. Ők a belépéshez nyilatkozatot tölthettek ki, és tagsági viszonyuk a nyilatkozat beadásától számított egy évig volt érvényes. Ekkor még valamennyi tagot azonos jogok és kötelezettségek illettek meg.

A tagokon túl – az általános szabályok betartása mellett – vendégként, tagdíj fizetése nélkül bejárhattak a Kaszinóba:

a) mindenkor

1. A kaszinótagok feleségei, felnőtt leányai és fiai, egyéb felnőtt közeli rokonai, de csak az illető tag társaságában.

2. Valamennyi, nem a Helyőrséghez tartozó tiszt és katonai alkalmazott a családjával együtt, továbbá a tábori lelkészek, de csak az illető tag társaságában.

²² HL Hadsereg-főparancsnokság (HFP)-1877. 1450/Fp. 582. sz. levele.

3. A Helyőrség valamennyi tiszthelyettese és kadétja, valamint karmestere.

4. Idegen hadseregek tisztjei, valamint megkülönböztetett idegenek, de őket csakis kaszinótag vezethetett be.

b) Kizárólag táncmulatságokra, estélyekre és hangversenyekre:

1. azok a személyek, akik a Kaszinó Igazgatótanácsától egy kaszinótag javaslatára meghívót kaptak.

2. Az Igazgatótanács által a mindenkori követelményeknek megfelelően megállapított létszámú egyéves önkéntes, valamint a Kadétiskola kiváló növendékei, de csak meghívás alapján, illetve a belépőjegy megvétele után.

A Választmányi bizottságnak joga volt tiszteletbeli tagokat is kinevezni, de erre a tagságra csak olyan urakat lehetett javasolni, akik nem voltak jogosultak rendes tagként belépni az egyesületbe és a birodalmi érdekeknek kiemelkedő szolgálatot tettek.

A Kaszinó Egyesület a mindenkori budapesti főhadparancsnok tábornok védnöksége alatt állt. A Hadtudományi Egyesület elnöke egyúttal a Tiszti Kaszinónak is elnöke volt.

A napi igazgatási feladatokat az ún. igazgatótanács végezte, ami az igazgatóból, az igazgató-helyettesből és kilenc fő választmányi tagból állt.²³

A március 20-án elkészített és véleményezésre felterjesztett alapszabállyal, illetve a kaszinó működtetésével kapcsolatosan a budapesti Tiszti Kaszinó igazgatósága 1877. május 17-én az alábbi véleményezéseket kapta egy bizonyos Karl ezredestől.

Az 50. számú, német nyelven fogalmazott véleményezés az alábbiakat tartalmazza:

„Az igazgatótanács választmánya által a fent nevezett Tiszti Kaszinó statútumának (alapszabályának) korszerű módosításokkal ellátott változata, amelyet a császári királyi főhadparancsnokság 1877. január 17-ei, a Rendeleti Közlönyben Präs. Nr. 40 alatt engedélyezett és megjelentetett, ezennel a megfelelő példányszámban kiosztatik a budapesti helyőrség katonai hatóságainak, sereg- és hadi-intézeteinek, tudomásul vételre, jövődöbeli vezérfonalként, saját használatra.

Ezen statútum 3. paragrafusára – mely szerint mindazok, akik a sereghez, illetve a honvédség állományához tartoznak, továbbá a tábori lelkészek és a budapesti helyőrség hivatalnokai, akik az állandó kvártélyra igényt tartanak, valamint akik annak (a helyőrségnek – P. F.) szolgálatában állnak, és a katonai tudományos egyesület tagjai, a Tiszti Kaszinó tagjaiként kezeltetnek – és rájuk kiemelt figyelem irányítatik. Ugyanakkor 1877. június 1-jével kezdődően sor kerül a Kaszinó pénztárába befizetendő 1 krajcár gázsi- és kvártélydíj bevezetésére.

Egy esetleges helyőrségváltás bekövetkeztével a statútumok visszaszolgáltatása vagy az újonnan érkezett csapattestnél vagy a Tiszti Kaszinó titkárságán történik.

Az itt következő Átvételi elismervény aláírással együtt, jelen dokumentumhoz csatolva érvényes.”²⁴

Ugyan ezen a napon Karl ezredes az 51-es számon még egy véleményt fogalmazott:

„A Tiszti Kaszinó új statútuma 13. paragrafusa értelmében minden év májusában a kaszinó tagsága tisztújító közgyűlést tart, az újonnan megválasztott képviselő-testület június 1-jével kezdheti meg működését.

²³ A Budapesti Helyőrség Tiszti Kaszinójának Alapszabálya, Budapest Schlesinger & Wohlaier Nyomda 1877. HL HFP-1877. 1450/Fp.

²⁴ HL HFP-1877. 1450/Fp.

A különféle csoportokat, amelyekben a szavazás zajlik a 12. B. paragrafus pontosan meghatározza, a szavazás kezdetét veszi, és a szavazócédulák csoportonként kerülnek beszedésre, illetve az önálló csoporthoz nem tartozó tagok legkésőbb 1877. május 28-ig küldhetik meg voksaikat a Tiszti Kaszinó titkárságára.

...az 1. és a 4. pontban említett kaszinótagok szavazócéduláikat egyenesen a Kaszinónak küldik meg.

...az 5. pont szerint, a katonai hivatalok részéről a császári-királyi hadbizottság, a lelkészek részéről a tábori püspökök, az orvosok részéről az egészségügyi felügyelet vezeti le a szavazásokat, oly módon, hogy mindhárom csoport szavazócédulái beérkezzenek az előírt terminusra.”²⁵

Ezen javaslatok figyelembevételével az új alapszabály elfogadásának bizonyítéka az a levél, amelyben a magyar királyi Budapesti Honvéd Térparancsnokság arról tájékoztatja a Honvéd Főparancsnokságot, hogy a kaszinó igazgatósága az új alapszabályokat és az 50. számú tudósítást a térparancsnokságnak május 17-én 10 példányban – szétküldés végett – átküldte. Továbbá arról tesznek jelentést, hogy az új alapszabály két példányát a főparancsnokságnak felterjesztik, s tájékoztatják a főparancsnokot, hogy az okmányokból öt példányt a honvédelmi miniszter részére a kaszinó igazgatósága már közvetlenül megküldött.²⁶

A körületekintően és minden részletre kiterjedően megalkotott alapszabályok és a létrehozott kaszinói irányítószervek, illetve bizottságok hosszú távra megalapozták és biztosították a kaszinó szabályos működését. Az 1873-as év kivételével nem találtam olyan hírt, vagy beszámolót, ami negatívan szólt volna a kaszinói életéről. A *Honvéd* című lap az év január végi számában sem a kaszinó működésével kapcsolatosan állapítanak meg problémákat, csupán a negatív tendenciák, a hatalmi túlkapások a kaszinót is megérintették. Ugyanis az történt, hogy a téli idény alatt szokásos – kedélyes hangversenyekkel összekötött – táncvigalmakat a budai főhadparancsnokság utasítására, nevezetesen Huyn főhadparancsnok parancsának megfelelően megpróbálták erősen „beszabályozni”. A szabályozás a vezénylő tábornok vallási meggyőződése másokra történő kiterjesztésének igényéből táplálkozott. Az volt a kérés, hogy a bőjti időszakban a program báli része maradjon el, és csak a hangversenyt rendezzék meg. A húsevés és a tánc tiltása azonban hatalmas felháborodást okozott városszerte. A negyvennapos megvonás a tisztekben is ellenérzést váltott ki, és ellenálláshoz vezetett. Elhatározták, ha kell, mindannyian kilépnek a kaszinóból, de a főhadparancsnok sajtóságos „kívánságának” nem tesznek eleget. A témában született vezércikkek – amelyek az ilyen és hasonló elvárások veszélyeit igyekeztek bizonyítani – végül elősegítették a megbékélést.²⁷ A kis intermezzo ellenére a Károly-kaszárnyában (a mai Városháza) berendezett közösségi helyiségek több évtizeden át szolgálták eredményesen a tisztikart, és évente számos rendezvénynek, előadásnak, koncertnek és előkelő táncmulatságoknak adtak helyet egészen a századfordulóig. A kaszinó megnyitása után 38 esztendővel azonban már azt olvashatjuk a *Vasárnapi Újság* 1899. november 26-ai számában, hogy a kaszárnyában működő kaszinó milyen szegényesen berendezett,

²⁵ HL HFP-1877. 1450/Fp.

²⁶ M. kir. Honvéd Térparancsnokság 582. sz. levél, HL HFP-1877. 1450/Fp.

²⁷ A *Honvéd*, 1873. január 18. 29. o.

kis alapterületű intézmény volt. A kaszárnya eladásából befolyt összeg is lehetővé tette,²⁸ hogy egy olyan új törzskari épületet hozzanak létre, amelyben a térparancsnokságon és a törzskaron kívül a Tiszti Kaszinó is helyet kaphatott. A századfordulóra már egyre nagyobb igény mutatkozott egy országos egyesület létrehozására. Ennek is köszönhetően kezdtek meg az „Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület”, rövidebb nevén az „Országos Tiszti Kaszinó” létrehozását és székházának felépítését 1897–1899 között.²⁹

*Az Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület létrehozása
és székházának felépítése, 1897–1899*

Az új kaszinóépület létrehozásával kapcsolatos legelső hírt a *Katonai Lapok* 1896. december 1-jén megjelent számában olvashatjuk. A lap beszámol arról, hogy a budapesti katonai tudományos és kaszinó-egyesület november 24-én megtartott évi rendes közgyűlésén rukkolt elő a nagyszabású tervvel, miszerint hamarosan megkezdődnek a kaszinónak is helyet adó ún. „törzsepület” kivitelezési munkálatai. A kaszinónak ekkor több mint 1000 tagja, és több mint 15 000 forintos éves bevétele, továbbá a takarékos üzemeltetésnek köszönhetően mintegy 20 000 forintos készpénz vagyona volt. Vagyis egyértelműen kijelenthetjük, hogy a kaszinó alapvetően jól működött, habár a cikk írója szerint a könyvtári művek beszerzésével nem kellene ennyire spórolni.³⁰ Ezen a rendezvényen szembesülhettek a kaszinó tagjai az elkészült tervvel és kaphattak tájékoztatást arról, hogy a kaszinón kívül ebben az épületben kap majd elhelyezést a hadtestparancsnokság, itt lesznek a dandár- és hadosztályparancsnokok irodái és egy gyalog zászlóalj is. A tervek szerint a kaszinói épületszakasz földszintjén foglal majd helyet egy első osztályú étkező és kávéház, ahonnan az ételeket és italokat felvonókkal szállítják az emeleti kaszinóhelyiségekbe. Széles lépcsőház vezet majd fel a férfi és női ruhatárakba és innen a hatalmas méretű (30×15 m) termekbe. (A Károly-kaszárnya nagyterme 15×11 m volt.) E termeken túl lesz még étkező-terem, tekéző, kártya-szoba, néhány mellékhelyiség. A berendezésre és a díszítésre legkevesebb 60 000 forintot terveztek felhasználni. Haladva a korrallal, a világítást természetesen az egész épületben villannyal képzelték el. A lap bizonyos „Cerri” nevű újságírója azonban nem teljesen elégedett, ugyanis hiányolja a tiszti vendégszobákat. Szerinte ezek nélkül nem igazi a kaszinó, mert ha nem gondolnak a távol lakók, illetve vidéki tiszték helyben alvási lehetőségére, akkor tagokat, de legalábbis látogatókat veszíthet a kaszinó. Bízunk abban, hogy ezt a tervezési korrekciót még el lehet végezni.³¹ Vendégszobák azonban ennek ellenére nem épültek.

A lap ugyanazon újságírója pontosan három év múlva *A budapesti katonai tudományos és kasino egyesület új palotája* címmel jelentetett meg cikket, amelyben örömmel számol be az elért eredményekről. „Az új tiszti kaszinó épületnek szép és czélszerű (sic!) építése, helyiségeinek stílszerű kivitele és ízléses berendezése fölött csak egy hang uralko-

²⁸ A főváros 1894-ben megvette az épületet 11 millió 200 ezer koronáért, és 1897-ben az egyik, 1899-ben a másik részét átvéve átalakította Központi Városház céljaira.

²⁹ A Budapesti Katonatiszti Kaszinó. *Vasárnapi Újság*, 46. (1899) 48. sz. 803–804. o.

³⁰ *Katonai Lapok. Közlöny a véderő és a nagy közönség számára.* (a továbbiakban: *Katonai Lapok*), 10. (Budapest, 1896. december 1.) 34. (409.) sz. 1. o.

³¹ Uo.

dik: a feltétlen dicséret. Tény, hogy az új kasino palotája a székes fővárosnak egyik díszét, a tisztí karnak örömét, és építő mesterének büszkeségét képezi.”³²

A cikkben 60 méter hosszú és 30 méter széles nagyteremről olvashatunk, ami duplája az előző cikkben írt adatnak, ami valószínűleg a két terem méreteinek összevonásából adódott. Mindenesetre tekintélyes és nagy befogadóképességű termekről van szó, amelyekhez egyik oldalról hölgytársalgót, a másiktól kistermet is illesztettek. Az ún. kaszinó helyiségeket az első emeleten rendezték be, ahol biliárd-terem, olvasó- és játéktér, kényelmes társalgó és írószoba várta az érdeklődőket. A cikk írója részletesen beszámol a november 18-ai megnyitó ünnepség magasztos részleteiről is.

A beszámoló alapján tudjuk, hogy a megnyitó ünnepségre érkezett vendégek délután 5 óra előtt kezdtek gyülekezni a palota épülete előtt. Volt közöttük közös hadseregbeli és honvédtiszt, jelen voltak a budapesti helyőrség törzstiszti, illetve tábornoki karának tagjai, akik a gyönyörűen megvilágított díszteremben várakoztak Lobkowitz tábornagyra, hadtestparancsnokra.³³ A herceg pontosan öt órakor meg is érkezett, majd néhány perc múlva Fejérváry Géza honvédelmi miniszter is belépett a terembe. Lobkowitz tábornagy az elnöki széket foglalta el, kétoldalt a két alelnök, Czibulka altábornagy és Valentic vezérőrnagy ültek. Lobkowitz tábornagy a megnyitó beszédében a következőket mondta:

„Viribus Unitis!

Nem történetesen, hanem teljes joggal viseli új otthonunk homlokzatán nagy aranybetűkben hadurunk jelmondatát. Egyesült erővel szereztük meg az eszközöket, midőn arról volt szó, hogy a katonai tudományos és kasino-egyesületnek (sic!) új (sic!) otthont szerezzünk, miután az egyesület a régi Károly-kaszárnyának átengedése következtében, amelynek szerény helyiségeiben honolt, hajléktalanná vált.

A cs. és kir. közös hadügyminisztérium a törzspület újjáépítésével kapcsolatban a kaszárnya-tranzakció eszközeiből egy összeget, a mely (sic!) önmagában számottevő, de a mely (sic!) mégsem engedte volna meg, hogy ezen városnegyed magánépületeihez méltó épület emeltethessék.

Részvények kibocsátása útján, amelyek a hadsereg összes köreiben, úgy tisztí testületek, mint egyes tiszték részéről vétettek át, további tőke teremtetett, amelynek kamatoztatását és törlesztését a közös hadügyminisztérium az által biztosította, hogy a földszinti helyiségek bérbeadásából származó jövedelmet 25 évre az egyesületnek engedte át.

Katonai műépítész keze alkotta meg azon eszközökből szeretettel és szorgalommal e monumentális épületet, amely úgy külső, mint belső architektonikus kiállításában, va-

³² *Katonai Lapok*, 10. Budapest, 1899. december 1. 34. (528.) sz. 1. o.

³³ Lobkowitz Rudolf Nándor herceg, osztrák tábornok és a IV. hadtest parancsnoka, született Frischauban (Morvaország) 1840 augusztus 16-án mint L. Lajos herceg fia. Katonai pályára lépett, és 1858-ban tüzérhadnagy lett. Részt vett az 1859. évi olasz, szintúgy az 1866. évi porosz háborúban. 1870-ben elnyerte az őrnagy rangot és egyúttal a császár és király szárnysegéde lett. 1875-ben Budapestre helyezték át, mint az 5. tüzérezred parancsnokát, és akkor szerezte meg a honfűsítást; egyúttal birtokot vásárolt Magyarországon, és tagja lett a nemzeti kaszinónak. 1876-ban ezredes lett, 1878-ban részt vett mint a IV. hadtest tüzérségének parancsnoka a boszniai okkupációban; 1881-ben gyalogsági dandárparancsnok, 1882-ben altábornagy, 1886-ban a Kolozsvártott állomásozó 35. gyalogsági hadosztály parancsnoka, 1887-ben tábornagy lett. 1890-ben pedig mint a IV. hadtest parancsnoka Budapestre helyeztetett át. L. a főrendiház örökös tagja, számos rendjel birtokosa és 1889 óta a 13. tüzérezred tulajdonosa. 1891-ben v. b. t. tanácsossá neveztetett ki; 1894-ben megkapta az I. oszt. vaskorona-rendet, 1895-ben pedig a porosz királyi vörös sas-rend nagykeresztjét. <http://www.mek.oszk.hu/00000/00060/html/065/pc006535.html#7> (Az utolsó letöltés ideje: 2013. 10. 09.)

lamint előkelő modern berendezésében is a székesfővárosnak bizonyára csak díszére fog szolgálni.

Egyesült erővel alapítottuk tehát meg a katonai tudományos és kaszinó-egyesület új (sic!) otthonát; egyesült erővel „viribus unitis” gondoskodjunk hát arról is, hogy igazi bajtársias szellem vonuljon be e termekbe és hogy az egyesület tagjai is szívesen gyülekezzenek az új (sic!) otthonban.

Ezennel átadom az épületet rendeltetésének; mielőtt azonban az első közgyűlést bezárnók (sic!) új (sic!) otthonunkat azzal szenteljük fel, hogy e termekben most először zendüljön meg a néphimnusz és örömtelt szívvel egyesüljenek e kiáltásban: Ő császári és apostoli királyi felsége, I. Ferencz József császár és király éljen!”³⁴

Az összes tisztikar „Hoch”! és „Éljen”! kiáltással viszonzta a hadtestparancsnok szép és lendületes beszédét, és állva hallgatták meg a néphimnusz³⁵ magasztos akkordjait.

A kaszinó felavatási ünnepségéről a korabeli civil sajtó is dicshimnuszokat zengett, miszerint a gyönyörű kivitelezéssel készült épületkomplexum az akkori Budapest egyik legszebb és legmodernebb épületének és intézményének számított. Erről egy példa:

„A főváros egyik legszebb helyén, a most újjá épülő Belvárosban emelkedik egy hatalmas nagyságú, szép barokk stílusú palota. Már külső alakja s a homlokzatán elhelyezett harcziás díszítmények is elárulják, hogy az épület katonai czélokra szolgál. De épen díszes voltából kilátszik az is, hogy nem közönséges kaszárnya. »Törzskari épület« a hivatalos elnevezése s benne vannak elhelyezve a törzskar, a térparancsnokság és a tisztikaszinó helyiségei. Ezekon kívül még egy zászlóalj gyalogság elhelyezésére alkalmas, szerényebb külsejű épület van hozzá ragasztva, melylyel az egész teljes négyszögű alakul ki. E melléképületnek külön udvara és külön bejárói vannak.

A tisztikaszinó a négy utcztól: az Irányi-, Zöldfa-, Duna-, és a meghosszabbítandó Váci- utcztól határolt kettős épületnek a Duna felé néző szakaszában van elhelyezve. Egy vendéglői és kávéházi helyiségen kívül, melyek a földszintet foglalják el, nincs is egyéb ezen a szárnyon. A milyen szerény volt a tisztikaszinó régi helyisége a Károly-kaszárnyában, olyan fényes és előkelő a mostani. Be van rendezve a szórakozás és tanulmányozás minden szükséges eszközével; mert a kaszinó nem csupán társaskör, s tisztikaszinó hely, hanem egyúttal tudományos egyesület is, a hol a katonai szakkérdésekről felolvasásokat tartanak, és vitákat rendeznek. A kaszinó berendezése nemcsak magukat a katonákat érdekli, hanem polgári körökét is, mert az ott tartani szokott estélyek, multságok nagy kedveltségben állanak a fővárosi polgárság köreiben is.

A gazdag díszítésű főbejáratból háromfelé ágazó lépcső vezet az első emeleti kaszinóhelyiségekbe. Tágas, kényelmes ruhatár, játszó, billiárd- és olvasó-termek, a könyvtár, egy szép szalon és a tisztik előtt nagy kedveltségben álló hadijáték czéljaira berendezett termek vannak itt. Ezek a helyiségek nagy változatossággal, különböző stílusokban van-

³⁴ *Katonai Lapok*, 10. (Budapest, 1899. december 1.) 34. (528.) sz. 1–2. o.

³⁵ A himnusz-irodalom a nemzeti aspirációkra is kiterjeszkedett s manapság már alig van nemzet, mely külön nemzeti vagy királyi- s császár-himnusszal ne rendelkeznék. Ilyen a Haydn József által szerzett osztrák himnusz (Gott erhalte! – Isten tartsd meg!), az Erkel Ferenc féle Kölcsey-himnusz, az angol God save the king és a Rule Britannia; az orosz nemzeti s cári himnusz (Lwoff Elek 1799–1870); Egri Béni Szózata; a legújabb keletű német Wacht am Rhein és a francia forradalmi N. a Marseillaise. <http://www.kislexikon.hu/nephimnusz.html#ixzz2hDVLkuot> (Az utolsó letöltés ideje: 2013. 10. 09.)

nak berendezve. A második emeleten, melyre a pompás márvány-díszlépcsőn kívül még két melléklépcső vezet, vannak az ünnepélyek termei. Fényes, két emelet magasságú nagy díszterem e résznek fő helyisége, a hozzá csatlakozó mellékteremmel és zenekari emelvénnnyel. A díszterem 30 méter hosszú, 15 méter széles és 11,5 méter magas s díszénél és nagyságánál fogva a főváros legszebb és legalkalmasabb tánctermei közé tartozik. Most még, a míg a falak teljesen meg nem száradtak, nem lehet a tervezett festményekkel és aranyozásokkal ellátni, de már így is igen kedvezően hat a szemlélőre.

A díszteremhez egyik oldalról egy szalon és egy másik, 190 négyszögméter kiterjedésű, hét méter magas terem csatlakozik; másik oldalról pedig a zene-terem és egyéb mellékhelyiségek vannak. Az egyes helyiségeknek, különösen az első emeleti írószobának és a második emeleti kisteremnek berendezése művészi eredetiségéről tanúskodik.

A kaszinót részint a két nagy fővárosi kaszárnya megváltásából befolyt összeg egy részéből, részint pedig a tisztikarnak e célra már régebb idő óta gyűjtött alapjaiból építették. A terveket a budapesti katonai építkezési osztály készítette a hadtestparancsnokság rendelkezései alapján. A munka és az érdem oroszlánrésze *Khittel* Rudolf ezredes, katonai építkezési igazgatót és *Krickl* Ernő századost illeti. Az építést *Krickl* százados személyes felügyelete alatt *Richl* Antal építőmester eszközölte.

A fényes helyiséget ez évi november 18-án nyitották meg ünnepélyesen.”³⁶

Az *Ország-Világ* aktuális száma a kaszinó bemutatása és avató ünnepsége kapcsán szinte szó szerint ugyanazokat a megállapításokat írja le, mint a *Vasárnapi Ujság* vagy a *Katonai Lapok*. Ami egy kicsit más megközelítésnek számít, az a megállapítás, hogy az új katonai kaszinó versenyre kelhet a legelőkelőbb kaszinóinkkal pompa, kényelem és ízlés dolgában. A hírlapíró itt is megerősíti azt a tényt, hogy a kaszinó álmának megvalósításában elévülhetetlen érdemei vannak *Lobkowitz* hercegnek, aki a kezdetektől segítette a palota felépítését. Ebből a cikkből kiderül, hogy az épület berendezése az eredeti terveknek több mint a kétszeresébe, 150 000 forintba került. Új információ az is, hogy a tehetséges tervező *Krickl* kapitány mellszobrát hálából a díszterem színpadja fölé helyezték, míg *Khittel* ezredes építész arcképe a klub falán kapott helyet.

A korábbi beszámolóik nem szóltak arról sem, hogy a herceg beszéde és a Gotterhalte elhangzása után *Czibulka* Altábornagy kért szót, aki a következőképpen fejezte ki háláját:

„Ő herczegsége, a hadtestparancsnok és parancsnokló tábornok Úr, tiszteletbeli elnökünk, elénk tartá a kaszinó-épület keletkezésének képét és használatra átadta nekünk e házat. Most már méltó, kiválóan előkelő otthonunk van. Ez otthonnak alapítója, ki szívének teljes melegével lévén eltelve a katonák és katonai tisztviselők minden ügye iránt, az összes nagy akadályokat leküzdötte, senki más, mint ő herczegsége maga. Ő mondta ki a teremtés „legyen” szavát, amely szó nélkül aligha vált volna valósággá a saját kaszinó-épület iránt táplált hő kívánság... a hála érzete mindnyájunk szívébe kitörölhetetlenül van bevésve. Engedje meg herczegséged, hogy ma mondott szavait, valamint az én üdvözlő szavaimat az emléklapon az összes jövendő tagoknak átadhassuk, hogy herczegségedet azok is mindig, mint e szép háznak megteremtőjét, mint egyesületünk érdekeinek nemeslelkű pártfogóját dicsőíthessék... továbbá kérjük, hogy nevét az emlékkönyvbe írja be, amelynek az a rendeltetése, hogy az összes jelenlegi és jövendő tagok nevét magába foglalja.

³⁶ A Budapesti Katonatiszti Kaszinó. *Vasárnapi Ujság*, 46. (1899) 48. sz. 803–804. o.

Uraim! Mint ennek az egyesületnek ez idő szerinti elnöke, hálás szívvel veszem át e gyönyörű házat, és azt a benső kívánságot nyilvánítom, vajha pompás otthonunk a jövőben az összes tagok számára a közérület, az együvé tartozás, a bajtársi szellem ápolásának lenne otthona!”³⁷

A beszédeket követően Bolla altábornagy felállva biztatta a jelenlévőket, hogy ismételten éljenezzék meg díszelnököket, Lobkowitz herceget. Az újabb háromszoros hochholás (sic!) után a katonazenekar eljátszotta a Lobkowitz-indulót.³⁸

Az induló hangjaira elindultak, hogy megismerkedhessenek az újonnan épült palota valamennyi helyiségével, birtokba vegyék a klubot és gyönyörködjenek a csodálatos berendezésben. Közben az író-szobában – a hadtestparancsnoki invitációt elfogadva – a honvédelmi miniszter és a hadtestparancsnok után a tábornokok is beírták nevüket a vendégekönyvbe. A következő héten már meg is rendezték az első táncmulatságot.³⁹

Ekkortól már nemcsak Bécs, de Budapest is gyönyörűen kivitelezett és berendezett tiszti kaszinóval büszkélkedhetett. Ettől az évtől nemcsak egy új évszázad, de a budapesti tiszti kaszinó életében is új, reményteli fejezet kezdődött, ami egészen az első világháború kitöréséig tartott.

Az Országos Tiszti Kaszinó működése 1899–1914 között

Az első világháború előtti évek kaszinó-helyzetének vizsgálatában nagy segítségemre szolgált, hogy 1913. október 17-én a m. kir. Honvéd Főparancsnokság jelentéstételre szólította fel a kerületi gyalog- és lovashadosztályokat, -dandárokat, -ezredeket, illetve valamennyi állomásparancsnokságot. A parancs értelmében be kellett számolni a csapat-testek ún. tiszti intézményeiről, amelyek közé tartoztak a tiszti étkezők, a tiszti takaré- és egyenruházati egyletek, tiszti könyvtárak, sporttelepek, lövészegyletek, vadásztársaságok és a tiszti kaszinók is. A főparancsnok a jelentések bekérését a következőkkel indokolta: „A tiszti intézményekről azért óhajtok tájékozódni, mert szándékomban van egyrészt ezen intézményeket felkarolni, másrészt azonban elkerülni kívánom, hogy a tisztikar ezek által anyagilag tulságosan megterheltessek.”⁴⁰ A vizsgálódásnak ki kellett terjednie arra is, hogy ezen intézmények mekkora terhet jelentenek az állomálynak, illetve, hogy azok milyen előnyökhöz juttatják őket. Külön ki kellett térni a jelentésben arra, hogy az intézmények vezetésére hány tisztet vesznek igénybe, illetve hogy ezek a tisztiek a szolgáltatukat is ellátják-e, vagy az alól felmentést kapnak. A felterjesztéseket 1914. január 15-éig kellett elkészíteni és megküldeni.

A tiszti kaszinókról az állomásparancsnokságoktól kértek részletes jelentést. A kiadványozó a kaszinókról szóló jelentéstételt a következőkkel indokolta: „A tisztikart a levonásoktól lehetőleg mentesíteni, azonban a kincstár által rendelkezésre bocsájtott összeget oly módon felhasználni, hogy a tisztikar tudományos és társadalmi téren felmerülő szük-

³⁷ *Ország-Világ*, 1899. 783–784. o.

³⁸ Az indulót a magyar és az osztrák levéltárakban egyaránt eredménytelenül kerestem. Megtalálása a véletlennek köszönhető. Az Uppsala Egyetem gyűjteményében őrzött partitúrája kvintett formájában eljátszható. A közel 100 éve elfeledett zenemű bemutatása 2013. november 27-én az egykori kaszinó épület falán elhelyezett emléktábla koszorúzási ünnepségen megtörtént.

³⁹ *Ország-Világ*, 1899. 784. o.

ségelei fedezetet nyerjenek, kívánatosnak mutatkozik. Ezen törekvésekkel kapcsolatosan a tisztí kaszinók kérdése is megbeszélés tárgyát kell hogy képezze. A kérdés az, hogy vajon kívánatos-e a tisztí kaszinók fenntartása, avagy nem lenne-e célszerű a tisztí étkezdéknek egy olvasó szoba és egy kézi könyvtárral való bővítése mellett a kaszinókkal felhagyni, s mulatságok rendezésére helyiségeket bérelni, hadijátékokat és egyéb megbeszéléseket a laktanyákban rendelkezésre álló helyiségekben megtartani? Megjegyezhetjük, hogy ez által az egyes csapattestek és fegyvernemek közötti, valamint a közös hadsereggel való bajtársiasság ápolása nemcsak hogy csorbát nem szenvedhet, hanem más alkalmas módon még az eddiginél is jobban fokozandó lenne.⁴⁰ A helyzet felméréséhez 10 kérdést fogalmaztak meg, amelyek megválaszolása után elkészítették az összesítő jelentést.

A jelentéstételre kötelezett 88 állomásparancsnoksági beszámolóból az derült ki, hogy honvédtisztí kaszinó sehol nem volt az országban. Ez a megállapítás azonban véleményem szerint téves, ugyanis a jászberényi állomásparancsnok november 24-én kelt levelében arról tesz jelentést, hogy a honvédtisztí kaszinójuk 1892 óta áll fenn, és annak az állomáshelyen lévő összes honvédtisztí tagja.⁴² Jászberényben – sok-sok levelezés és alapszabálytervezet átdolgozás után – 1877 nyarán jött létre a honvédtisztí kaszinó. Hozzá kell tenni, hogy a kaszinót az alapszabály értelmében a helyőrségben állomásozó más honvéd vagy császári királyi tiszték és katonai egyének, valamint a helybeli csapatok vagy intézetek tisztihelyettesei és hadapródjai is szabadon látogathatták.⁴³

A közös hadsereggel együttesen használt tisztí kaszinókból 13 működött az országban. Ilyen állomáshelyek voltak: Nagyszében, Pancsova, Arad, Brassó, Nagyvárad, Budapest, Kolozsvár, Pozsony, Miskolc, Zágráb, Karlovac, Eszék és Kassa. 68 olyan állomáshely létezett, ahol sem honvéd, sem pedig közös hadsereggel együtten használt kaszinó nem volt. Ezekben a városokban a tiszték a polgári kaszinóba jártak, ahol 65 kaszinóban a tiszték kötelező testületi tagokként, 3 kaszinóban pedig tetszés szerinti egyenkénti tagként vettek részt a kaszinói életben. 11 olyan állomás létezett, ahol sem polgári, sem katonai kaszinó nem volt – illetve ha mégis, akkor a tiszték bizonyos okoknál fogva ezek tagjai nem lehetnek –, így csupán tisztí étkezdé áll rendelkezésre. A tisztí kaszinók esetében a tagdíj a havidíj 0,5-2,5%-át, míg a polgári kaszinók esetében 0,3-1,5%-át tette ki. A legnagyobb levonású állomások Nagyszében, Pancsova és Nagyvárad voltak. A polgári kaszinók tagdíja a nagyobb taglétszám miatt csekélyebb összeget tett ki, mint a katonai kaszinók esetében. A legnagyobb tagdíjlevonás az olyan állomásparancsnokságokon volt, ahol a tiszték a polgári és a katonai kaszinóknak egyaránt tagjai voltak.

A jelentésekből az is kiderült, hogy a Honvédelmi Minisztérium a tisztí kaszinókat évente összességében 7000 koronával támogatta, ami akkor jelentős összegnek számított.

⁴⁰ 3420/el. 1913 Honvédelmi Minisztérium HL 574. doboz.

⁴¹ Uo.

⁴² 77/HÁP. kt. 1913. Jelentés a 3420/el. sz. rendeletről, HL 574. doboz.

⁴³ M. kir. Belügyminisztérium 29424. sz. átirata, Budapest, 1877. június 28.

A tagdíjlevonások a három legnagyobb levonású állomáson az alábbiak szerint alakultak:

Állomás	Rendfokozat utáni tagdíj levonás havonta, koronában							
	altábornagy	vezérorrnagy	ezredes	alezredes	őrnagy	százados	főhadnagy	hadnagy
Nagyszében		9,92	6,01	5,20	4,25	3,40	2,84	2,28
Pancsova				5,19		3,34	2,20	1,75
Nagyvárad	13,33	10,83	7,33	5,16	4,00	3,00	2,33	1,66

Ezek a levonások a Budapesten szolgálatot teljesítők esetében:

Budapest	11,68	9,50	6,00	4,75	3,34	2,25	1,70	1,40
----------	-------	------	------	------	------	------	------	------

Az egyik legkisebb tagdíjat a Brassóban szolgáló tiszteknek kellett fizetniük, annak ellenére, hogy ők a polgári és katonai kaszinó szolgáltatásait is igénybe vehették.

Brassó		1,35	1,69	1,64	1,50	1,28	1,04	0,81
--------	--	------	------	------	------	------	------	------

A jelentések írásos magyarázataiból egyértelműen megállapítható, hogy a parancsnokok igényelték a tiszti intézmények rendszerét, és továbbra is szükségesnek tartották azokat. Az volt az általános vélemény, hogy ezek az intézmények minden tekintetben előmozdítják a tisztikar anyagi létét. A jövőre vonatkozóan az a javaslat fogalmazódott meg, hogy csapattestenként az összes intézményt vonják egy csoportba, amelyekkel aztán egy központi választmány foglalkozna, de az is csak csökkentett létszámmal. Szintén a javaslatok között szerepelt, hogy a működtetést egységesített alapszabályok alapján végezzék, ami mindenkire egyaránt érvényes. A parancsnokok véleménye szerint az egységesítés igazságosabbá tehetné a tagdíjlevonások rendszerét is.⁴⁴

A beérkezett jelentéseket és javaslatokat feldolgozták és elemezték ugyan, de a változtatások bevezetésébe és igazi kipróbálásába beleszólt az első világháború, ami miatt háttérbe szorult a kaszinómozgalom, a kaszinófejlesztés. A kaszinó helyett a tisztek hamarosan a harctereken találták magukat, ahol az átélt nehézségek átmenetileg törölték a tudatukból a kaszinózás békebeli és örömteli pillanatait.

BIBLIOGRÁFIA

- Hajdu Tibor* *Hajdu Tibor*: Tisztikar és középosztály a dualizmus korában. Előadások a Történettudományi Intézetben
- Hajdu 1999.* *Hajdu Tibor*: Tisztikar és középosztály. Budapest, 1999.
- Danczer 1889.* A mi hadseregünk. Az osztrák–magyar monarchia népei fegyverben és zászlók alatt. Szerk. *Danczer Alfons*. Budapest, 1889.
- Szabó 1994.* *Szabó József János*: Magyar tisztek a századforduló idején. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Ellátó Központ, 1994.

⁴⁴ 50 szám/eln. 1914. Jelentés a tiszti intézményekről 1914. január 14. 3420/eln. 1913 HL 574. doboz.